

Városfejlődés a Székelyföldön az első világháború előtt

A székelyföldi városfejlődést egész történelme során nem elhanyagolható mértékben befolyásolta a központi hatalom. A székelyföldi városok egy részét Luxemburgi Zsigmond emelte városi rangra a XV. század első felében. A későbbiekben pedig az erdélyi fejedelmek tudatos városfejlesztő politikájának köszönhetően függetlenedtek a szék joghatósága alól és tettek szert jóval nagyobb politikai befolyásra és szélesebb kiváltságokra, mint ezt gazdasági erejük és lélekszámuk indokolta volna, többek között a török adó kivételével adómentességet élveztek, és nagy részük a diétán is képviseltette magát.¹ A székely városok egy külön színfoltot képviseltek a fejedelemség kori Erdélyben, fejlett önkormányzat, de nagyon szerény gazdasági potenciál jellemezte őket. Céhek is csak a három fejlettebb székelyföldi kézműves központban alakultak: Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen és Kézdivásárhelyen. Csíkszeredában is létrejött ugyan a XVII. század közepén a csizmadiák céh, de ez nem volt életképes. Néhány év múlva a diéta elrendelte: „Mivel a Csíkszeredában lakó csizmadiák a tartomány szükségleteit fedezni nem tudják, megengedtetik, hogy más idegen mesteremberek is Szeredába és a falukra települhessenek s mesterségüket folytathassák”.²

Erdély Habsburg-fennhatóság alá kerülése véget vetett ennek a kiváltságos helyzetnek. A Diploma Leopoldinum ugyan elvileg elismerte Erdély hagyományos jogrendjét, de a gyakorlatban egyre erősödött az állami beavatkozás. Ez részben az uniformizálásra való törekvést is jelentette; a központi hatalom megpróbálta felszámolni az önálló fejedelemség korában kialakult és különböző kiváltságokkal körülbástyázott autonómiák tarka összevisszaságát. A központosító és uniformizáló tendenciáknak a nagyobb városok több-kevesebb sikerrel álltak ellen, de a kisebb mezővárosok védte- lenek és kiszolgáltatottak voltak. Ez jól látszik Székelykeresztúr példáján, amelyet a széknek vetettek alá, de a taxás helyek is – bár megőrizték önkormányzatuk egy részét és a diétán való képviselői jogát – csak részben tudták biztosítani a széktől való függetlenségüket. Ráadásul e városok egy része 1763–64 után a katonai határőrvidék kötelékébe került, s ez még inkább hozzájárult önkormányzatuk elsorvadásához. Az

¹Erre nézve lásd Szádeczky Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest 1927; Balogh Judit: *A székely város a 16–17. században*. In: *Város és társadalom a XVI–XVIII. században*. A Miskolci Egyetem történettudományi tanszékeinek konferenciáján elhangzott előadások anyaga. Mályi, 1992. december 15–16. (Studia Miskolcensia 1). 27–33. A legújabb összefoglalása a témának: Benkő Elek, Demeter István, Székely Attila: *Középkori mezőváros a Székelyföldön*. Kolozsvár 1997. (Erdélyi Tudományos Füzetek 223).

²Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népművészeti szempontból*. Pest, I–VI. köt. 1868–1873, II. köt. 24. o.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

1841–43-as országgyűlés sérelmi iratai közül több foglalkozik e városok katonai hatóságok elleni panaszaival. Így pl. Csíkszereda követeli az ellen tiltakoztak, hogy a tisztek megpróbálnak beavatkozni a közigazgatási ügyekbe és önkényesen megváltoztatják a tanács határozatait; megakadályozzák a fiatalokat, hogy mesterséget tanuljanak; a katonarendűeket pedig gyakran ingyen munkára kötelezik, „akár zsellérek volnának”. Egyedül Marosvásárhely, amelyet 1616-ban Bethlen Gábor szabad királyi városi rangra emelt, jelentett bizonyos fokig kivételt az általános hanyatlás alól.

A történetírás értékelése szerint a XVIII. századi fellendülést sem a magyarországi, sem az erdélyi városok nem követték. A város mint állami bevételi forrás rendkívül gyenge volt, a demográfiai stagnálás és a gazdasági pangás jellemezte őket. A látszólagos változatlanág leple alatt azonban itt is érezhető volt bizonyos mértékig a változás, ugyanakkor a megkésített fejlődés jelei is mutatkoztak. Így a XVIII. század végén és főképp a XIX. század elején ismét lendületet vett a kézművesség fejlődése. Új céhek alakultak Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen és Kézdivásárhelyen; Sepsiszentgyörgyön ekkor jöttek létre az első céhek. Ezzel egyidejűleg azonban fokozódott az állami beavatkozás az ipar szabályozásába, a céhek belső életébe. Az új idők szelei azonban lassan e területre is behatoltak. 1830-ban pl. egy marosvásárhelyi csizmadia legény a *l'Esprit de Loi de la Nature-re* hivatkozva kéri a felvételét a céhbe, és Angliával és Württemberggel példázódik, hogy bár ott nincs korlátozva a mesteremberek száma, ennek ellenére – sőt, éppen ennek következtében – az ipar virágzik, az iparosok pedig jólétben élnek.¹

1848 gyökeres változást hozott e városok életébe is, és megindította az átalakulások sorát. A kiegyezés nyomán aztán szükségessé vált a közigazgatás modernizálása is. A székelyföldi kiváltságos mezővárosok kezdetben mind önálló törvényhatóságokká alakultak. Csíkszereda a maga 1247 vagy Illyefalva az 1416 lakosával ugyanolyan törvényhatóság volt, mint bármelyik megye vagy nagyváros, és ugyanúgy követet küldött az országgyűlésre – akárcsak az angliai *rotten borough-k* – mint amazok.² Nemcsak közigazgatásilag volt ez abszurd, de némelyik helység anyagilag sem bírta ezt a terhet. 1876-ban többségük rendezett tanácsú várossá alakult át, a megszűntettek egy része pedig egyenesen nagyközséggé fejlődött vissza, mint Bereck, Illyefalva, Oláhfalva. Jellemző, hogy Illyefalva maga kérte a nagyközséggé való visszaminősítést, tekintettel a csekély népességre és a város gyenge anyagi erejére. A háromszéki főispán is támogatta a határozatot, részben mert véleménye szerint sem elég Illyefalva évi jövedelme (4660 Ft) a rendezett tanácsú városi ranggal járó költségek fedezésére, egyedül csak a tisztviselők fizetése felemésztené a teljes jövedelmet, másrészt pedig a főispán szerint a helység „nem rendelkezik a szükséges szellemi képességekkel, hogy a közigazgatás és főleg az árvászéki teendőket megnyugvással intézhessen”.³ Bereck egy ideig még viselte a terheket, de 1888-tól szintén Illyefalva sorsára jutott, nagyközséggé minősítették vissza.

A 15. században kialakult és a fejedelemség korában megszilárdult erdélyi, és ezen belül székelyföldi városhálózat – a második világháború utáni állapotokat nem számítva – ekkor szenvedte a leggyökeresebb átalakulást. Azok a helységek, amelyeknek városi rangja pusztán csak jogi kiváltságaikon alapult, kirostálódtak, és csak a tényle-

¹MOL (Magyar Országos Levéltár), Gubernium Transylvanicum, F 46 Általános iratok, 11911/1830.

²E kisvárosok – különösen Illyefalva – kényelmes és problémamentes választási körzeteknek számítottak a visszaminősítést megelőző évtizedben, így pl. jutalmul” olyan neves írók jutottak itt képviselői mandátumhoz, mint Jókai és Mikszáth.

³MOL. K 150 Belügyminisztérium iratai. 1876. V–12.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

ges közigazgatási, gazdasági vagy kulturális funkciót ellátó települések maradtak meg a városok sorában. Székelykeresztúr esetében nem ennyre egyszerű a helyzet, itt inkább a döntő tényező az lehetett, hogy a helység egyszerű mezőváros volt, nem pedig kiváltságos *taxás hely*. Gyergyószentmiklós pedig, amely az örmények betelepődése nyomán indult igazán fejlődésnek, és a 18. század közepétől egyre gyakrabban említették mezővárosként a források, bár hivatalosan nem kapott soha kiváltságokat, városias voltának elismeréseként 1907-ben hivatalosan is városi rangra emelkedett.

Ha összehasonlítjuk tehát a 19. század első felének és a dualizmus korának székelyföldi városhálózatát, a század első felében egy szabad királyi várost (Marosvásárhely), hét kiváltságos, ún. taxás helyet (Sepsiszentgyörgy, Illyefalva, Kézdivásárhely, Bereck, Csíkszereda, Székelyudvarhely és Szentegyházasaláhfalú), valamint négy egyszerű mezővárost (Felvinc, Nyárádszereda, Székelykeresztúr és Gyergyószentmiklós) találunk, összesen tizenkét várost, míg 1876 után egy törvényhatósági jogú város (Marosvásárhely) és négy rendezett tanácsú város (Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Csíkszereda és Székelyudvarhely, 1907-től Gyergyószentmiklós is) maradt. A városok száma tehát felére csökkent, az egykori Aranyosszék és Keresztúr fiúszék teljesen város nélkül maradt, az egykori Maros, Kézdi és Sepsi székekben pedig csak egy-egy település tartotta meg városi rangját. 1850-ben Erdélyben a székelyföldi települések 2,47%-át tették ki a városok, a vármegyékben 2,11%-át, míg a szász székekben a helységek 8,47%-a volt város, ez az arány tehát 1876 után tovább romlott a Székelyföld hátrányára.¹ Az 1890–1910 közötti két évtized gyors urbanizációja sem tudta eltüntetni a regionális különbségeket, 1910-ben Erdély lakosságának 12,7% lakott városokban, az egykori szász székekben ez az arány 22,1%, míg a Székelyföldön mindössze 7,3%.²

A városok számának csökkenését bizonyos mértékig ellensúlyozta a városi népesség számának növekedése. 1850-ben a fent említett hat városnak összesen 24 930 lakosa volt, 1870-re ez 23,75%-kal nőtt (Erdély összes népessége ugyanakkor csak 7,41%-kal). A következő két évtizedre a stagnálás jellemző, ehhez többek között az 1873-as nagy kolerajárvány, a gazdasági válság, valamint a Romániával kitört vámháború is hozzájárultak. Az általános magyarországi trendbe illeszkedik a következő két évtized gyors fejlődése, 1890–1900 között a növekedési ütem 27,96%-os, 1900–1910 között pedig 20,49%-os, 1870 és 1910 között az éves növekedési ráta 2,09%, Erdélyben átlag 0,65%.³

A lakosság foglalkozási struktúrája a városiasodottság fokának egyik alapvető mutatója. A korszak elején, az 1870-es népszámlálás adatai szerint, a hat székelyföldi város népességének 8,38% értelmiségi, 34,69% az iparban, 5,38% pedig a kereskedelemben foglalkoztatottak aránya, foglalkozási struktúrájuk tehát urbánusnak mondható. Az értelmiségiek magas arányszáma részben a városok közigazgatási központi szerepkörével, részben pedig iskolavárosi mivoltukkal magyarázható. Az iparban és kereskedelemben foglalkoztatottak aránya alapján Kézdivásárhely a harmadik helyet foglalja el a magyarországi városok sorában, Temesvár és Kassa mögött, Marosvásár-

¹ Pál Judit: *Importanța factorului demografic în procesul de urbanizare în scaunele secuiești*. In: Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane. II (1995). 37–59. o.

² Kurze Geschichte Siebenbürgens, Hrsg. Köpeczi Béla. Bp., 1990. 555. o.

³ Uo. A számításokat az alábbi népszámlálások alapján végeztem: Az 1850. évi népszámlálás. Bp. 1983; Erdély 1857. évi népszámlálása, szerk. Dányi Dezső. Bp. 1992; A Magyar Korona Országában az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt. Pest 1871; A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 1–2. köt. Bp. 1902, 1904. A továbbiakban városokon csak az 1876 után rangjukat megtartott településeket értem. Gyergyószentmiklóst, bár hivatalosan csak 1907-ben emelkedik városi rangra, végig a városok közé számítottam, lévén, hogy ténylegesen városi funkciókat látott el.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

hely a hatodik, Udvarhely pedig a nyolcadik helyen áll. Az 1900-as adatok jóval részletesebbek, ezért csak a legfontosabbakat ragadjuk ki közülük. Az aktív lakosság 22,18%-a a mezőgazdaságban, 31,34%-a az iparban (Kézdivásárhely és Székelyudvarhely továbbra is az élen), 4,96%-a a kereskedelemben, 8,36%-a a közszolgáltatásban dolgozott, valamint szabadfoglalkozású volt, a szolgák aránya 15,04% volt.¹

Ha a számok mögött a valós tartalmat is látni szeretnénk, érdemes közelebbről megvizsgálni a két *legiparosodottabb* város helyzetét. Kézdivásárhely és Székelyudvarhely székelyföldi viszonylatban jelentős céhes iparral rendelkezett már a fejedelemség korában. A 19. században, amikor máshol már a céheket rég felszámolták, a céhes ipar itt kései virágzásnak indult, Sepsiszentgyörgyön például a 19. század elején alakultak az első céhek. A megkésett fejlődés következtében Kézdivásárhelyen vagy Udvarhelyen az ipar hosszú ideig képtelen volt elszakadni a céhes keretektől, és amikor a vásározó kisiparos életformának Erdélyben végképp beakonyult, Románia még mindig jelentős felvevőpiacot biztosított áruiknak. A céhek felszámolása sem hozott nagyobb változást, inkább csak annyi történt, hogy a céhek most az újonnan szervezett ipartársulatok fedőneve alatt működtek tovább. A fent vázolt okok miatt érintette annyira érzékenyen e városok iparát az Osztrák–Magyar Monarchia és Románia között 1886-ban kitört vámháború. Erre nézve a marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara 1891. évi jelentéséből idézek: „Székelyudvarhely és Kézdivásárhely városokban, melyeknek iparára Románia elzárkózása végzetes volt, az iparos-osztály helyzete valósággal kétségbeejtő. A tömeges nyomornak oly megrázó képét, mint aminőt e két kis vidéki városkában kisiparosaink szánadó helyzete nyújt, csak a világvárosok külső részeiben lehet, válságos időkben, föltalálni. De a kamarai kerület többi városaiban sem sokkal kedvezőbb a kisiparosok helyzete”.² A jelentés még tovább árnyalja a sötét helyzetképet, több iparág kihálófelben van, a mesterek tanoncokat már nem tartanak, új nemzedéket tehát nem képeznek ki, mint a kézdivásárhelyi kalaposok, az udvarhelyi és marosvásárhelyi fazekasok, pedig az udvarhelyi fazekasok azelőtt évente 15–20 000 cserépedényt is szállítottak Moldvába. „Sepsiszentgyörgyön oly számosan vannak a kovács- és kerekemesterek, hogy négyszer annyi lakóval bíró városnak is eleget tudnának tenni. Ez iparosok a román vámháború előtt készítették évenként kb. 1200 szekeret és azt Romániába szállították, de a vámháború következtében keresetüktől elestek.”³

A gazdasági bajok között is az egyik legnagyobbnak a székely városok lassú emelkedését tekintették. Az okok között az elzártságot, a tőkehiányt, az osztrák vámuniót, a szakoktatás hiányát említik. A közlekedési viszonyok mostohasága, a gazdasági elmaradottság egyik oka éppen 1890 tájékán kezdett enyhülni. 1888-ig a Szászrégen–Marosvásárhely–Székelykocsárd II. osztályú szárnyvonal az egyetlen, amelyik érintette a Székelyföldet. 1888-ban adták át a Héjjasfalva–Székelyudvarhely helyi érdekű vasutat, 1891-ben pedig a Brassó–Sepsiszentgyörgy–Kézdivásárhely vonalat, 1897-ben a Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, és ugyanebben az évben a Csíksze-

¹Lásd az előző lábjegyzetet.

² A marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése kerületének közgazdasági viszonyairól az 1891 -ik évben. Marosvásárhely, 1892. 31. o.

³Uo. 175. o.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

reda–Gyimes-völgye vasútvonalat.¹

1890 után – részben a hivatalos közbelépésnek, sokkal inkább azonban a kedvezőbb gazdasági légkör következtében – a változás szerény jelei mutatkoztak. A kisipar mellett egyre több nagyobb vállalat is megjelent. 1911-ben a legalább 10 munkást foglalkoztató jelentékenyebb ipari vállalatok közül 35-öt találunk Marosvásárhelyen, 17-et Kézdivásárhelyen, kilencet Sepsiszentgyörgyön, ötöt Udvarhelyen, kettőt Csíkszeredában és szintén kettőt Gyergyószentmiklóson. A legkiegyensúlyozottabb a helyzet Marosvásárhelyen, itt ugyanis a városi villamostelep, téglagyár, Erdély első modern téglavetővel felszerelt gyára és a gázyár mellett találunk sörgyárat, cukor- és kenyérgyárat, hét építési vállalatot, bútorgyárat, de kőolajfinomítót, vasöntödét és gépgyárat is. Sepsiszentgyörgyön beindult az állami dohánygyár és az 1900-ban alapított székely szövőgyár egy évtized múlva már 350 munkást foglalkoztatott.²

Az elmaradott hitelélet modern formái is csak a dualizmus idején jelentek meg a Székelyföldön. 1873-ban még csak 20 bank és takarékpénztár működött egész Erdélyben, ez is nagyjából a szász vidékeken, 1909-ben már 223-ra nőtt a számuk, nem számítva a 497 hitelszövetkezetet.³ Marosvásárhelyen ekkor a bankok és hitelintézetek száma 4 volt, több mint 25 millió korona tőkével, Gyergyószentmiklóson 3, Csíkszeredában és Kézdivásárhelyen 2–2, míg Sepsiszentgyörgyön egy, ugyanakkor mindenhol működött egy hitelszövetkezet is, Marosvásárhelyen éppenséggel négy.⁴

A gyors népességyarapodás és a meglévő központi szerepkör – különösen ami a közigazgatást illeti – ellenére e városok legtöbbször még igen falusias volt, mind építészeti, mind a modern élet civilizációs vívmányait illetően. A századfordulón kezdődött meg a közművesítés. Ekkor Magyarországon a rendezett tanácsú városok közül 20-ban volt vízvezeték (köztük Sepsiszentgyörgyön) és mindössze 3-ban csatornázás.⁵ A köztisztaságra is egyre nagyobb gondot fordítanak, igaz, századunk elején az utca- és járdatisztítás legtöbbször még házilag történik (Udvarhely kivételével), de a szemét elfuvarozását már Udvarhely mellett Sepsiszentgyörgyön és Marosvásárhelyen is vállalat végzi. Csatornázás és vízmű is csak Marosvásárhelyen volt, máshol 1910-ben még csak a terv készült el. Az első világháború előtt villanytelep és közvilágító volt mind a hat városban, posta és távíró szintén, telefon Gyergyószentmiklós és Kézdivásárhely kivételével.⁶

A városkép is eléggé falusias, a házak többsége még mindig fából épült, emeletes házat alig találunk. Míg 1870-ben Magyarországon a városi házak 10%-a emeletes, a Székelyföldön 5% alatt van az arány, és ezek nagy része is Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen és Kézdivásárhelyen összpontosul.⁷ A korszak végén is, 1908-ban Marosvásárhelyen még az újonnan épült lakások közül 186 földszintes és csak 15 emeletes, de Gyergyószentmiklóson a 48-ból 2, a többi városban pedig elvéve találunk egy-egy emeletes házat; 1900-ban is még csak Udvarhelyen haladja meg a 10%-ot az emeletes házak száma.⁸ A burkolt utcák száma Sepsiszentgyörgyön és Udvarhelyen a

¹ Egyed Ákos: A vasúthálózat kiépülése Erdélyben és hatása a gazdasági életre. A vasutak kultúrtörténetének egyes kérdései. In: Falu, város, civilizáció. Bukarest 1981. 155–158. o.

²Uo.

³ Erdély története. 1509.

⁴Thirring Gusztáv: *A magyar városok statisztikai évkönyve*. A magyar városok országos kongresszusának iratai. II. Bp., 1912.

⁵Éhen Gyula: *A városok*. I–II. Bp., 1903.

⁶Thirring Gusztáv: i. m. 346–354. o.

⁷Kozma Ferenc: A Székelyföld közigazgatási és közművelődési állapota. Bp., 1879. 108. o.

⁸Thirring Gusztáv: i. m.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

legnagyobb, Csíkszeredában azonban még csak egyes járdákat köveztek ki. A városzépítésre azonban egyre nagyobb hangsúlyt fektettek, ismét csak Csíkszereda kivételével mindegyik városban van legalább egy nyilvános park, megkezdődik az utcák és közterek fásítása is, és a nyilvános fürdők és kirándulóhelyek kialakítása, szépítése. Ekkor épül ki többek között Szejkefürdő Székelyudvarhely, Sugásfürdő pedig Sepsiszentgyörgy mellett.

És minden elmaradottság mellett ekkor alakul ki a mai városkép, ekkor épülnek a reprezentatív középületek, eklektikus vagy éppen a legújabb divatot képviselő szecessziós stílusban, ez utóbbira példa a marosvásárhelyi Kultúrpalota vagy a székelyudvarhelyi Katolikus Gimnázium és a Református Kollégium épületei.

A városi civilizációhoz már a középkortól fogva hozzátartozott a szegény- és beteg gondozás. A Székelyföldön azonban, részben Marosvásárhely kivételével, ezek újkori vívmányok. Gyógyszertárakat ugyan már a múlt század elején is találunk majd mindegyik városkában, nagyobb kórházak azonban csak a század második felében alakulnak. Századunk elején Marosvásárhelyen két kórház működött 7 orvossal, Csíkszeredában, Sepsiszentgyörgyön és Udvarhelyen egy-egy kórház két orvossal, Gyergyószentmiklóson pedig egyetlen orvossal.¹

Az oktatás terén is pozitív változásokat hozott a dualizmus időszaka. Marosvásárhely és Székelyudvarhely ugyan már a fejedelemség kora óta iskolavárosoknak számítottak, de az iskolák túlnyomó többsége – köztük az összes polgári fiú- és leányiskola, valamint a szakiskolák – mind ekkor alakult. A felső-, közép- és szakiskolák száma az 1907/1908-as tanévben Marosvásárhelyen 10, Székelyudvarhelyen 5, Sepsiszentgyörgyön 5, Kézdivásárhelyen 4, Csíkszeredában és Gyergyószentmiklóson pedig 2–2 volt, ezenkívül tovább működtek a különböző elemi- és tanonciskolák, valamint óvodák Udvarhelyen, Sepsiszentgyörgyön és Marosvásárhelyen a lakosság létszámához viszonyítva igen tekintélyes tanulólétszámmal.² Itt említjük meg a könyvtárak számának örvendetes gyarapodását is, mindegyik városban több iskolai, egyesületi és közkönyvtár is működött. Szintén erre az időszakra esik a múzeumok tömeges alapítása is. A legjelentősebb közülük a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, amelyet 1879-ben alapított Csereyné Zathureczki Emilia, és amely alapítónőjének kívánsága szerint közadakozásból a székely vármegyék egyik reprezentatív intézményévé nőtte ki magát.

A városi élet elengedhetetlen tartozékai voltak a különböző egyletek, egyesületek. 1849–1914 között olyan kisvárosokban is, mint Udvarhely, 30 egyesület alakult; Sepsiszentgyörgyön 1908-ban 27, Marosvásárhelyen 41 egylet működött.³ Általában elmondhatjuk, hogy mindegyik városban működött olvasókör, kaszinó, nőegylet és önkéntes tűzoltó egylet, ez aztán kiegészült különféle más egyesületekkel, a Vöröskereszt egyesülettől a műkedvelő szintársulatig és a gazdasági egyesülettől a korcsolyázó egyletig.

Általában a kiegyezés után jelennek meg a nyomdák is, a század végére pedig mindegyik városban volt két-három nyomda, sőt Udvarhelyen 4, Marosvásárhelyen pedig 6. A lapkiadás is ekkor kezdődött, de az ádáz pártpolitikai küzdelmek következtében a lapok rövid életűek, főképp a kezdeti időszakban. A század elején mindenhol jelent meg legalább két magyar hetilap, Marosvásárhelyen 7 hetilap, 4 szaklap, egy művészeti folyóirat, a hi-

¹ Egyed Ákos: Iparosodás és városfejlődés a XIX. század második felében és a XX. század elején. A városi civilizáció elterjedése Erdélyben. In: Falu, város, civilizáció. Bukarest 1981. 293.

² Thirring Gusztáv: i. m.

³Uo.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

vatalos lappal együtt 13 sajtótermék. A lapok túlburjánzása odáig fajult, hogy Erdélyben 1907-ben minden 2500 lélekre jutott egy politikai napilap, Marosvásárhelyen ebben az évben a megjelenő 19 sajtótermék közül 7 politikai napilap volt, de Csíkszeredában is a maga alig harmadfél ezer lakosával 7 hírlap (közte 4 politikai) és egy szaklap jelent meg egyidejűleg.¹

Vándor színtársulatok már a reformkorban is eljutottak a Székelyföldre, de a színházi élet felvirágzása is erre az időszakra esik. A kisvárosok életéhez hozzátartoztak a műkedvelő előadások és a különböző társulatok rendszeres vendégszereplései. A század elején már állandó színháztermek is készen álltak befogadásukra, Marosvásárhelyen 7–8 hónapot tartott a színházi évad, Csíkszeredában 12 hetet, Udvarhelyen két hónapot, Sepsiszentgyörgyön pedig 8 hetet.²

A városok fejlődését kedvezően befolyásolta, hogy Kézdivásárhely és Gyergyószentmiklós kivételével, megyeszékhelyek lévén, az összes fontos hivatal itt összpontosult: a vármegye törvényhatósága, a kir. törvényszék és ügyészség, a telekkönyvi hatóság, az állami építészeti és erdészeti hivatal, az adóhivatal, a tanfelügyelőség, a pénzügyigazgatóság, a számvétség, a csendőrpáncsnokság, a posta, a telefon- és távírdahivatal stb.

Felmerül a kérdés, hogy milyen támogatásra számíhattak ezek a városok a kormányzat részéről. Ennek korlátokat szabott a kor uralkodó liberalizmusa, de a kormány aktív gazdaságpolitikájának megnyilvánulásai voltak a századfordulón indított akciók egyes súlyos válsággal küzdő, a hagyományos gazdálkodás keretei között megrekedt régiók megsegítésére, többek között a Székelyföldön. 1890-ben létrehozták a marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamarát abból a célból, hogy a Székelyföld elmaradottságán, hátrányos helyzetén enyhítsenek, a székelyek tömeges méretű kivándorlását próbálják megfékezni. Ez politikai szempontból is jelképes tettnek számított, hiszen a csaknem színmagyar székely vármegyékben, a „magyar állam előretolt bástyaiban” is szükség volt „gazdag és művelt városokra, ahol az ipar és kereskedelem megsokszorozza a föld kincseinek értékét. Városokra, melyekben összpontosuljon a jólét és műveltség, hogy a magyar szellem hatalmas fejlődése a központokból sugározza ki éltető fényét és meleget. Mert egyedül a városokból kiáramló műveltség ébresztheti föl a föld népében a szunnyadozó tehetségeket, ragadhatja ki a végpusztulás örvényéből, edzheti meg a változott idő küzdelmeire. Az új kor gazdasági fegyvereit kell a szívós és ügyes népek a kezébe adni, s biztosra vehetjük, hogy a reá váró nagy hivatást a jövőben éppoly fényesen fogja betölteni, mint az elmúlt századok viharai közepett”.³ A szép frázisok azonban papíron maradtak, és a gyakorlatban nagyon kevés konkrét lépés történt a helyzet javítására. Jellemző erre az a mondas, amelyet a kor egyik vezető politikusa, Khuen-Héderváry Károly szájába adtak: „Olyan messze vannak innét a jó székelyek, hogy mire óhajtásuk idáig eljut és azokat átértve a kormányok értük valamit tenni akarnak, akkorra meg is buknak”.⁴

A Kereskedelemügyi Minisztérium a századvégen beindított egy ún. *székely ipari akciót*, de ez kimerült a háziipar és a kisipar szerény mértékű támogatásában, valamint székely fiúk különböző állami üzemekben, vasúti műhelyekben való kiképzésében. A

¹ Kristóf György: Az erdélyi időszaki sajtó a kiegyezéstől a közhatalom változásáig (1867–1919). In: Magyar Könyvszemle. LXII (1938) 1 sz. 51–55. o.

²Thirring Gusztáv: i. m.

³Uo. 3.

⁴Idézi: Szász Zoltán: *Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában (1867–1918)*. In: Erdély története. Főszerk: Kópeczi Béla. III. 1640. o.

Erdélyi Magyar Adatbank

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

székely kérdés megoldására 1902-ben összehívták a tusnádi Székely Kongresszust, amelyen kimondták, hogy a bajokat az állam közbelépése nélkül nem lehet orvosolni, és a négy székely megye fejlesztésére segélyakciót indítottak, ennek az eredményei is felemásak voltak azonban, és főképp a mezőgazdaságban érvényesültek.¹

A fentiekben csak néhány aspektusát sikerült felvillantani e felemás urbanizációnak, mely egyrészt a *boldog békeidők* gyarapodását, fejlődését jelentette, másrészt pedig a megkésett fejlődés minden nehézségét, egyes anakronisztikus vonások továbbélését, de amely korszak máig meghatározóan rányomta bélyegét ezekre a városokra.

¹Szász Zoltán: *Gazdaság és társadalom a kapitalista átalakulás korában*. In: Erdély története. III. 1524–1526. o.